

MEMOIR VAN EEN ANTIHELD

KORNEL FILIPOWICZ

UIT HET POOLS VERTAALD DOOR KAROL LESMAN

zirimiri press

*... En toch, als een mensenleven van
onschatbare waarde is, handelen we steeds
alsof er iets bestaat dat waardevoller is
dan een mensenleven ... Maar wat dan?*

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

Het uitbreken van de oorlog trof mij in X, een bevallig plaatsje aan de voet van de bergen, waar ik de afgelopen drie jaar mijn vakantie had doorgebracht.

Tegen het einde van augustus hadden vrijwel alle zomergasten hun koffers gepakt en waren met overvolle en inmiddels vertraagde treinen vertrokken. Ik was tot twee keer toe op het station geweest en had de drukte daar gezien. Ik hield mezelf voor dat wat de meeste mensen deden, niet noodzakelijkerwijs datgene was wat men diende te doen – en ik bleef.

Dus zodoende zag ik (ik bewoonde een kamer in een houten huis met een balkonnetje op de zolderetage, aan de straatkant), na een uur lang kanonvuur dat ik op advies van de huisbaas en zijn vrouw

in de kelder had doorgebracht, op 5 of 6 september de Duitsers. Hun uitrusting, discipline, beweging, oriëntatie waren verbazingwekkend; dit was meer dan een zegevierend leger. De Polen, die ik weldra alleen nog als krijgsgevangenen zag, waren minder dan verslagenen; zij waren vernietigd, uitgeroeid. Ik wil eerlijk zijn in wat ik schrijf en ik moet zeggen dat ze niet eens mijn medelijden opwekten. Ik beschouw mezelf niet als volkomen onmachtig tot dat gevoel. Maar zij waren gewoon ... weezinwekkend. Weezinwekkend, versleten, smerig en wild. Dieren in lompen. Een ietwat riskante vergelijking, maar ik kan niets beters bedenken. Ik had ooit in het leger gediend, maar ik had geen idee dat datzelfde uniform, die laarzen, die wapens en uitrusting zo gemakkelijk en snel hun aanzien en betekenis konden verliezen.

De dag nadat de Duitsers waren binnengevallen, gebeurde er in een van de naburige dorpen, dat op dat moment nog niet was bezet, het volgende: een plaatselijke onderwijzeres (ik zag haar kort daarna en zal straks beschrijven hoe ze eruitzag) had zich verschanst op de zolder van haar school en wachtte daar enkele uren de komst van de Duitsers af; ze wist

van de secretaris van de gemeenteraad, die een telefoon had, dat ze in aantocht waren. Daar zat ze dus op zolder te wachten en uit het raam te kijken met een machinegeweer naast zich. Het was, zoals men later vertelde, een RKM Browning, recentelijk geïntroduceerd in het Poolse leger, licht en met magazijnen voor vijftientig patronen. Ze had misschien drie of vier van die magazijnen. Niet ver van de school was een klein weiland met volleybalpalen, waar ze haar leerlingen vaak mee naartoe nam voor de gymles. De onderwijzeres keek toe, terwijl de Duitsers daar heen en weer reden over de hoofdweg, op ruime afstand van de school. Rondom was het stil, nergens was ook maar enig oorlogsruidoer te horen. Pas tegen de avond arriveerden er enkele auto's en motorfietsen op het grasveld. De soldaten stapten van hun motoren en uit hun auto's, rookten sigaretten en aten wat. Er klonk zelfs radiomuziek uit een van de wagens. De onderwijzeres duwde langzaam de loop van haar geweer door een kier van het kleine zolderraam en begon te vuren. Ze vuurde en vuurde en schoot alle magazijnen leeg. En dan te bedenken dat ze honderd patronen had afgevuurd en slechts twee Duitsers had gedood! Ik zag

haar de volgende dag; ze werd weggevoerd in een open auto. Ze droeg een zwarte jurk met witte stippen, haar mond stond scheef, ze had een donkere vlek onder haar neus, één oog zat dicht, alsof ze nog steeds mikte, ze had samengeklit haar, ze zag eruit als een natte kip. Het idiote mens. Moet dat een held voorstellen? Naar de hel met zulk heldendom! Het was weerzinwekkend! Aan weerszijden van haar zaten twee Duitse officieren. Een droeg een bril met een gouden montuur. Beiden hadden een heel rustig, menselijk gezicht.

Ik bleef nog twee weken in X, omdat ik een terugkeer naar Z op dit moment om verschillende redenen onverstandig vond. Het was prachtig weer. Ik maakte wandelingen in de richting van de brug. Onderweg kocht ik in de kiosk op het station een krant en liep dan in een boog langs de rivier terug. Ik ging op een boomstronk zitten aan de waterkant waar ik tot voor kort nog vaak zwom, en las de krant. Het was aanvankelijk nog dezelfde krant als die ik voor de oorlog las, iets later was de krant van naam veranderd. Een deel van de redactieleden was aan het werk gegaan, met de verklaring dat ze dit deden om de samenleving te blijven dienen door verslag te doen van de gebeurte-

nissen en de richtlijnen van de nieuwe autoriteiten. In de krant begonnen er naast oorlogscommuniqués, politiek nieuws en officiële aankondigingen ook artikelen te verschijnen over het fokken van konijnen, het voor de winter beschermen van boompjes, grappen en anekdotes, zelfs de postzegelrubriek werd nieuw leven ingeblazen. Het was een zielige vervanging van wat ooit een substantiële krant was geweest, maar tegelijkertijd het bewijs dat bepaalde mechanismen in ons leven blijven bestaan, ook al veranderen mensen en autoriteiten. Hoewel de oorlog doorging, reden de treinen weer, werkte de postdienst en zat het dorps-hoofd aan zijn bureau, wat zeg ik, gisteren zag ik zelfs een begrafenisstoet de kerk verlaten. De gewoonste van alle begrafenissen, een plattelandsbegrafenis voor een boer die van ouderdom was gestorven.

Ik zat op de rivieroever op een plek waar ik van hield, las de krant en dacht na. (Het was een rustige en relatief ondiepe bocht in de rivier, met niets dat het zicht op de heldere rivierbodem belemmerde.) Ik dacht: legers vechten tegen legers, overwinnen en verdrijven ze, en het land blijft het land. De oorlog duurt nog voort, maar de uitkomst staat al vast. Waarom

gaat de oorlog dan nog door? Het nieuws dat ons dagelijks bereikte, liet daar geen twijfel over bestaan. Drie dagen na Bydgoszcz en Krakau vielen Radom en Łódź. Binnen de drie daaropvolgende dagen hadden de Duitsers Warschau omsingeld en Lwów bereikt. Op een paar plekken ontstonden enkele door Duitse divisies omsingelde gebieden; de overgave van de aldaar samengedrongen Poolse troepen was slechts een kwestie van tijd. De dag waarop dat zou gebeuren, hing af van de hoeveelheid munitie waarover die eenheden nog beschikten. Ik verwachtte geen mirakels.

Het stadje X was leeg en vredig. De Duitsers bleven twee dagen, pakten toen hun spullen en trokken oostwaarts. Er was geen kanonvuur te horen; er heerste stilte. Als ik 's middags bij de rivier zat, hoorde ik vaak het gebrom van overvliegende vliegtuigen, ze vlogen erg hoog en omzeilden onze streek. Tegen de avond keerden ze zuidwaarts terug.

Op een nacht, kort voor mijn vertrek uit X, werd ik wakker van hard geklop op mijn deur. Eerst hield ik me stil, ik deed of ik sliep; ik luisterde en dacht na. De huisbaas was weg, hij was naar de houtzagerij in N gegaan om planken te halen en zou daar overnach-

ten vanwege de avondklok. De zestienjarige zoon van mijn huisbaas en zijn vrouw verbleef tijdens het uitbreken van de oorlog op een padvinderskamp en ze hadden geen idee waar hij nu was. Ik luisterde scherp: er waren geen stemmen of onrustig gerommel buiten de deur te horen, maar plotseling werd er weer geklopt.

‘Wie is daar?’ vroeg ik.

‘Ik ben het,’ hoorde ik de stem van mijn hospita. ‘Meneer, wilt u alstublieft opendoen?’

‘Wat is er aan de hand?’

‘Dat vertel ik u zo.’

Ik trok mijn broek aan, schoot in mijn pantoffels en deed open. De hospita stond voor mijn deur. Ze hield een sjaal tegen haar borst gedrukt. Ze zei fluis-terend: ‘Mijn zoon is teruggekomen uit de oorlog ...’

‘Dat is mooi.’

‘Ja, maar komt u alstublieft mee naar beneden ...’

We gingen naar beneden, naar hun woning. Er brandde een felle gloeilamp. Het raam was afgedekt met een deken. Een zestienjarige jongen lag op een ligbank te slapen; zijn mond stond open, hij snurkte en bewoog zijn tong alsof hij iets wilde zeggen. Zijn